

GORDANA GASMI
DRAGAN PRLJA

UGROŽAVANJE LJUDSKIH PRAVA I VEŠTAČKA INTELIGENCIJA

Veštačka inteligencija shvaćena kao softver, koji sadrži algoritamske modele i koji može da izvršava zadatke svojstvene inteligentnim bićima bazirane na rasuđivanju, otkrivanju značenja, generalizovanju, i učenju iz prethodnih iskustava, našla je primenu u kreiranju mnogobrojnih proizvoda i usluga. To su autonomna vozila, roboti, sistemi za biometrijsku identifikaciju, za upravljanje saobraćajem, snabdevanje vodom, plinom, grejanjem, strujom, sistemi u obrazovanju, javnoj upravi, za ocenjivanje kreditne sposobnosti, za krivično gonjenje, itd. Na žalost, pored mnogobrojnih pozitivnih efekata korišćenja tehnologija baziranih na veštačkoj inteligenciji, postoje i negativni efekti. Jedan od tih negativnih efekata je ugrožavanje osnovnih građanskih i političkih prava i socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava. Da bi se obezbedila pravna sigurnost, efikasna primena prava i zaštita ljudskih prava, neophodno je da nacionalna zakonodavstva donesu posebne propise, koji bi regulisali upotrebu veštačke inteligencije. Evropska unija je u aprilu 2021. godine usvojila Predlog Uredbe o utvrđivanju usaglašenih pravila o veštačkoj inteligenciji. Predlog predstavlja putokaz državama članicama i onima koje to žele da postanu, kako da promene svoje zakonodavstvo i obezbede uspešnu primenu prava, pravnu sigurnost i zaštitu ljudskih prava.

Ključne reči: ljudska prava, veštačka inteligencija, primena prava, pravna sigurnost, Evropska unija

Dr Gordana Gasmi, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo, Beograd, e-mail: gordana.gasmi@gmail.com.

Dr Dragan Prlja, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo, Beograd, e-mail: dprlja@gmail.com.

U V O D

Veštačka inteligencija predstavlja novu stepenicu tehnološkog i naučnog razvoja koja će imati ogroman uticaj na način funkcionisanja sveta kakvog poznajemo.¹ Zahvaljujući velikom napretku u pogledu računarske snage, sve sofisticiranijim algoritmima i količini podataka bez presedana, veštačka inteligencija dobila je i veliku ekonomsku vrednost. Zahvaljujući algoritmima koji vrše predviđanja na bazi velike količine podataka, veštačka inteligencija prema nekim procenama donosi oko 2 biliona dolara današnjoj globalnoj ekonomiji, a može se očekivati da to bude 16 biliona dolara do 2030. godine i činiće više od 10 posto bruto svetskog proizvoda.² Sisteme veštačke inteligencije čine softveri čiji je zadatak da za zadani skup ciljeva koje odredi čovek generišu izlazne rezultate kao što su sadržaj, predviđanja, preporuke ili odluke koji utiču na okolinu sa kojom je sistem u interakciji, bilo u fizičkoj ili digitalnoj dimenziji. Mogu se projektovati tako da rade na različitom nivou autonomije i da se upotrebljavaju samostalno ili kao sastavni deo nekog proizvoda. Ti softveri razvijaju se na bazi metoda mašinskog učenja, ili metoda zasnovanih na logici ili znanju, ili na bazi statističkih pristupa, Bayesovske procedure, metoda pretraživanja i optimizacije. Neki autori smatraju da se pod veštačkom inteligencijom podrazumevaju novi informacioni sistemi koji su sposobni da samostalno uče i da preduzimaju različite aktivnosti, onako kako to čini inteligentno ljudsko biće.³

U nastanak proizvoda i usluga baziranih na veštačkoj inteligenciji uključen je veliki broj aktera, a potrebno je i da se ispune mnogobrojni preduslovi. Prvi preduslov je da je obezbeđena velika količina podataka na bazi kojih će se razviti proizvod ili usluga. Za brzu obradu tih podataka potrebni su moćni računari sa izrazito brzim čipovima i kompleksne onlajn platforme koje proizvođačima daju neophodne resurse kako bi mogli svoje algoritme da testiraju i proveravaju. Na kraju lanca proizvodnje nalaze se kompanije koje će komercijalno ili nekomercijalno distribuirati proizvode i usluge bazirane na veštačkoj inteligenciji i države koje pojedinačno ili u saradnji sa drugim državama treba da stvore bezbedno okruženje za kreiranje, primenu i kontrolu sistema veštačke inteligencije.

¹ Stefan Andonović, „Normativni aspekti veštačke inteligencije u radu organa uprave u Republici Srbiji“, *Usklađivanje pravnog sistema Srbije sa standardima EU* (ur. Snežana Soković), Pravni fakultet, Kragujevac, 2020, 142.

² Charlotte Stanton *et al.*, What the Machine Learning Value Chain Means for Geopolitics, <https://carnegieendowment.org/2019/08/05/what-machine-learning-value-chain-means-for-geopolitics-pub-79631>, 20.09.2021.

³ Stefan Andonović, „Strateško-pravni okvir veštačke inteligencije u uporednom pravu“, *Strani pravni život*, br.3, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2020, 112.

Proizvodi i usluge zasnovani na veštačkoj inteligenciji danas se nalaze u masovnoj upotrebi: autonomna vozila, razne vrste robota, sistemi za biometrijsku identifikaciju i kategorizaciju pojedinaca, sistemi za upravljanje saobraćajem, snabdevanjem vodom, strujom, plinom, grejanjem, električnom energijom, sistemi u obrazovanju namenjeni ocenjivanju i upisivanju, sistemi za ocenjivanje kreditnog rejtinga pojedinaca, sistemi veštačke inteligencije u zapošljavanju i upravljanju radnicima, sistemi namenjeni nadležnim organima vlasti za odobravanje raznih usluga i vidova pomoći, sistemi namenjeni pravosuđu i organima krivičnog gonjenja, sistemi namenjeni hitnim službama, sistemi namenjeni organima vlasti za kontrolu putnih isprava, viza, azila, migranata, sistemi namenjeni demokratskim procesima (elektronsko glasanje i sl.), i mnogi drugi sistemi. Njihovom upotrebom ostvaruju se optimizacija operacija, bolja raspodela resursa, poboljšanje predviđanja, personalizacija pružanja usluga, pozitivni efekti na očuvanje života i zdravlja ljudi, očuvanje životne sredine itd. Upotrebom autonomnih vozila koja kontroliše veštačka inteligencija, u budućnosti će se gotovo eliminisati broj saobraćajnih nesreća i ljudskih žrtva. Ove mnogobrojne pozitivne efekte koje donosi upotreba veštačke inteligencije prate i mnogobrojni izazovi koji se odnose na pojedince i predstavljaju ugrožavanje ljudskih prava.

UGROŽAVANJE LJUDSKIH PRAVA I VEŠTAČKA INTELIGENCIJA

Upotrebom proizvoda i usluga baziranih na veštačkoj inteligenciji dolazi do mogućnosti ugrožavanja osnovnih prava pojedinaca na dostojanstvo, na poštovanje privatnog života, na zaštitu podataka, prava na nediskriminaciju, prava na ravnopravnost žena i muškaraca, prava na slobodu izražavanja i slobodu okupljanja, prava na efikasan pravni lek, na pošteno suđenje i pretpostavku nevinosti, prava na dobru upravu, prava na poštene i pravične radne uslove, prava potrošača, prava dece i osoba sa invaliditetom, prava na zaštitu okoline i prava na zdravlje i bezbednost ljudi.

Pravo na slobodu izražavanja bilo je drastično ugroženo kada su Fejsbuk i Kembriđ analitika distribuirali polutačne ili netačne informacije i na taj način ugrožavali ljudsko pravo na slobodu izražavanja odnosno pravo građana da slobodno učestvuju u vođenju javnih poslova i glasaju na izborima. U pitanju su bili milioni ljudi koji nisu mogli da svoje pravo na slobodu izražavanja zaštite adekvatnim pravnim lekom.⁴

⁴ Diane Desierto, Human Rights in the Era of Automation and Artificial Intelligence, <https://www.ejiltalk.org/human-rights-in-the-era-of-automation-and-artificial-intelligence/>, 09.10.2021.

Korišćenje sistema veštačke inteligencije u pravosuđu može da negativno utiče na pravo na pravično suđenje, ukoliko je odluka donesena uz upotrebu algoritma, a zaposleni u pravosuđu nemaju dovoljan nivo razumevanja veštačke inteligencije kako bi obezbedili da odluke donesene uz njenu pomoć budu nediskriminatorne. Sistem za biometrijsko prepoznavanje lica i glasa, može ugroziti privatnost pojedinaca. Sistemi veštačke inteligencije koji prikupljaju i analiziraju velike količine podataka o pojedincima mogu predviđati njihovo ponašanje, mogu uticati na promenu njihovog ponašanja, mogu ugroziti njihovu privatnost na primer otkrivajući izraz njihovog lica, emocionalno stanje, otkucaje srca, fizičku lokaciju, itd. Sistemi za biometrijsko prepoznavanje lica mogu sprečiti građane da ostvaruju svoje pravo na slobodu izražavanja, udruživanja i okupljanja i tako mogu imati negativan efekat na društvenu solidarnost i učešće u demokratским procesima. Delovanje *Chatbot*-ova⁵ i stvaranje nesumnjivo falsifikovanog sadržaja (*Deep Fake*)⁶ od strane sistema zasnovanog na algoritmu i veštačkoj inteligenciji može uticati na sposobnost pojedinca da izgradi stavove na pouzdanim informacijama. Na taj način se manipuliše pojedincima i ugrožava njihovo pravo da budu informisani kako bi mogli da učestvuju u procesima demokratskog odlučivanja.

Sistemi veštačke inteligencije zasnovani na pristrasnim informacijama mogu prouzrokovati algoritamsku diskriminaciju, odnosno diskriminatorne algoritamske odluke ili ponašanja. Ako sistem veštačke inteligencije uči na bazi prethodnih podataka zasnovanih na diskriminatornim odlukama, onda i on sam može na bazi „povratnih petlji“ da donosi diskriminatorne odluke, odnosno može da ugrozi ljudska prava. Recimo ako su u prošlosti na određena radna mesta zapošljavani mnogo više muškarci u odnosu na žene, onda će sistem veštačke inteligencije na osnovu učenja na predhodnim primerima i u budućnosti diskriminirati žene pri zapošljavanju na ta radna mesta. Sistemi veštačke inteligencije namenjeni praćenju ponašanja zaposlenih i donošenju odluka od strane algoritma mogu negativno uticati na ostvarivanje socijalnih i ekonomskih prava zaposlenih. Zaposleni se mogu suočiti sa greškama sistema veštačke inteligencije, koje za posledicu imaju neopravdano manju platu, neisplaćen regres, neadekvatno raspoređivanje na drugo

⁵ *Chatbot*-ovi su kompjuterski programi koji simuliraju ljude u razgovoru putem glasa ili tekstualnim porukama. Na ovaj način se ljudi mogu dovesti u zabludu da komuniciraju sa drugim ljudima a u stvari oni komuniciraju sa kompjuterskim programom zasnovanim na veštačkoj inteligenciji.

⁶ *Deep Fake* – lažne informacije stvorene digitalnim izmenama na fotografijama ili video snimcima tako da neka osoba izgleda kao da je neko drugi, odnosno da je nešto uradila ili rekla što zapravo nije uradila niti je rekla. Na ovaj način se zlonamerno šire lažne informacije.

radno mesto, itd. Posledica upravljanja algoritma radnim procesima može biti dehumanizacija i ugrožavanje prava zaposlenih. Sistemi veštačke inteligencije koji upravljaju sofisticiranim oružjima, kao što su roboti snajperi ili dronovi sa namenom ubijanja pojedinaca ili grupa ljudi već su u upotrebi i ugrožavaju najbitnije među ljudskim pravima, pravo na život.

Proizvodi i usluge bazirani na tehnologiji veštačke inteligencije imaju potencijal da ugroze ljudska prava, demokratiju i vladavinu prava. Predviđanje ljudskog ponašanja, identifikacija pokazatelja bolesti, procena rizika, neopravdana pristranost pri odlučivanju samo su neki od razloga koji zahtevaju ozbiljna razmatranja pitanja zabrane nekih proizvoda i usluga baziranih na tehnologiji veštačke inteligencije, zabranu nekih sistema veštačke inteligencije i uspostavljanje kontrole nad visoko-rizičnim sistemima veštačke inteligencije. Zaštita ljudskih prava od opasnosti koje donosi upotreba tehnologije bazirane na veštačkoj inteligenciji mora biti prioritet u delovanju međunarodnih organizacija i svih država.⁷

ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA OD OPASNOSTI KOJE DONOSI VEŠTAČKA INTELIGENCIJA

Međunarodni akti koji štite ljudska prava su pre svega Deklaracija UN o ljudskim pravima iz 1948. godine, Evropska konvencija o ljudskim pravima iz 1950. godine, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN iz 1966. godine, EU Povelja o osnovnim pravima iz 2009. godine, kao i tematske konvencije: Konvencija o zaštiti pojedinaca u odnosu na automatsku obradu podataka o ličnosti Saveta Evrope iz 1981. godine, Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama iz 1981. godine, Konvencija o sajber kriminalu Saveta Evrope iz 2001. godine, itd.

Pravni okvir baziran na postojećim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima namenjen da zaštiti pojedince i njihova osnovna ljudska prava od potencijalnog ugrožavanja od strane proizvoda i usluga baziranih na tehnologiji veštačke inteligencije može se kreirati kroz zaštitu devet grupa prava: ljudsko dostojanstvo, ljudska sloboda i bezbednost, pravo na fizički i mentalni integritet i zaštitu okoline, pravo na nediskriminaciju, pravo na transparentnost, pravo na

⁷ Savet Evrope doneo je niz preporuka, deklaracija i smernica u kojima poziva države članice da preduzmu niz mera u vezi sa pravnim regulisanjem različitih aspekata upotrebe veštačke inteligencije. Više o tome, <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/work-in-progress>, 09.10.2021.

poštovanje privatnog i porodičnog života i zaštitu podataka, pravo na pravne lekove, pravo na demokratiju i pravo na vladavinu prava.⁸

Pravo na ljudsko dostojanstvo proističe iz prava na život garantovanog odredbama člana 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu EKLJP).⁹ U tom pravnom kontekstu se štiti pravo na fizički i mentalni integritet i zbog toga pojedinac mora biti informisan da je u interakciji sa sistemom veštačke inteligencije, a ne sa ljudskim bićem kako bi mogao da odbije interakciju sa sistemom veštačke inteligencije, ako bi ta komunikacija mogla negativno uticati na ljudsko dostojanstvo. Primer mogućeg ugrožavanja ljudskog dostojanstva može biti tehnologija prepoznavanja lica na nekom javnom događaju na bazi tehnologije veštačke inteligencije gde može da dođe i dolazi do pogrešnog podudaranja i neprikladnog ponašanja policije, što potencijalno narušava dostojanstvo osobe koja je zaustavljena.¹⁰

Iz prava na slobodu i bezbednost baziranog na članu 5. EKLJP proističe pravo pojedinca da ne bude predmet isključivo automatizovanog odlučivanja na bazi veštačke inteligencije kada takvo odlučivanje proizvodi pravne posledice ili na sličan način značajno utiče na pojedinca, odnosno pravo da može da ospori takvu odluku i zahteva da takva odluka bude kontrolisana od strane čoveka. U okviru ovog prava trebalo bi pojedincima obezbediti pravo da odluče da budu isključeni iz sistema veštačke inteligencije koji može omogućiti manipulaciju putem profilisanja ili predviđanja, kao i pravo da pojedinci izaberu, kada je to moguće, da komuniciraju sa čovekom, a ne sa robotom.¹¹

Pravo na život, fizički i mentalni integritet i zaštita čovekove okoline garantovano je članom 2. EKLJP. Iz ovih prava proističe obaveza onih koji kreiraju proizvode i usluge na bazi tehnologije veštačke inteligencije da preduzmu odgovarajuće mere kako bi se izbegla svaka fizička i psihička povreda pojedinaca i ugrožavanje čovekove okoline.

⁸ David Leslie *et al.*, Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy, and Rule of Law: a Primer, The Council of Europe, <https://rm.coe.int/primer-en-new-cover-pages-coe-english-compressed-2754-7186-0228-v-1/1680a2fd4a>, 20.09.2021.

⁹ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Sl. list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005, i *Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2010 i 10/2015.

¹⁰ FRA, Facial recognition technology: fundamental rights considerations in the context of law enforcement, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-facial-recognition-technology-focus-paper-1_en.pdf, 09.10.2021.

¹¹ European Parliament, The ethics of artificial intelligence: Issues and initiatives, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/634452/EPRS_STU\(2020\)634452_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/634452/EPRS_STU(2020)634452_EN.pdf), 09.10.2021.

Zabrana diskriminacije i jednak tretman utvrđeni su odredbama člana 14. EKLJP pa se moraju poštovati kada je u pitanju rad sistema veštačke inteligencije koji mogu izazvati nepravedno kategorizovanje pojedinaca i posledično njihovu diskriminaciju, takozvanu algoritamsku diskriminaciju (zdravstvo, socialna zaštita, pravosuđe, zapošljavanje, azil, migracije, itd.). Algoritamska diskriminacija se javlja kada odluka donesena na osnovu algoritma stvara neopravdanu i proizvoljnu prednost određenim grupama u odnosu na druge kod zapošljavanja, dobijanja kredita, socijalne pomoći, zdravstvene zaštite, obrazovanja. Amazon je koristio od 2014. godine softver baziran na veštačkoj inteligenciji kako bi pronalazio i procenjivao biografije kandidata za posao koje su se nalazile na internetu. Proces mašinskog učenja bio je baziran na obrascima reči koje bi ukazivale na uspešnost zaposlenih. Ustanovljeno je da sistem nije rodno neutralan, odnosno da daje neopravdanu prednost muškarcima u odnosu na žene.¹²

Pravo na transparentnost odnosno blagovremeno informisanje o odlukama koje proizvode pravno dejstvo ili na drugi način značajno utiču na pojedince, garantovano je Konvencijom o zaštiti pojedinaca u odnosu na automatsku obradu podataka o ličnosti Saveta Evrope.¹³ U skladu sa ovim pravom pojedinci bi morali biti obavešteni o tome kako funkcionišu sistemi veštačke inteligencije, koje podatke koriste, na bazi koje logike odlučuju, a ta obaveštenja moraju biti data na način koji je razumljiv za pojedince dopuštajući im da efikasno zaštite svoja prava.

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života normirano je članom 8. EKLJP, a može biti ugroženo od strane proizvoda ili usluga baziranih na tehnologiji veštačke inteligencije profilisanjem, prepoznavanjem emocija, prepoznavanjem pojedinaca, praćenjem, itd. U okviru ovog prava spada i pravo na zaštitu podataka,¹⁴ koje se može kršiti od strane sistema veštačke inteligencije, neovlašćenim prikupljanjem, obradom i distribucijom podataka o pojedincima.

Pravo na delotvoran pravni lek povodom kršenja prava i sloboda, garantovano je članom 13. EKLJP. Ovo pravo se mora odnositi i na obezbeđivanje efikasnih i pristupačnih pravnih lekova kada povreda ili šteta po pojedinca nastupi upotrebom proizvoda i usluga baziranih na tehnologiji veštačke inteligencije.

Pravo na demokratiju obuhvata pravo na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja koji su regulisani članovima 10. i 11. EKLJP, pravo na slobodne

¹² Carsten Orwat, Risk of Discrimination through the Use of Algorithms, https://www.antidiskriminierungsstelle.de/EN/homepage/_documents/download_disk_risiken_verwendung_von_algorithmen.pdf?__blob=publicationFile&v=1, 09.10.2021.

¹³ Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, Council of Europe, Strasbourg, 28.1.1981, <https://rm.coe.int/1680078b37>, 20.09.2021.

¹⁴ Stefan Andonović, Dragan Prlja, *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2020, 33.

i poštene izbore, jednako i slobodno pravo glasa, kao i jednaku mogućnost glasača da forimiraju svoje mišljenje mogu biti ugroženi na različite načine radom sistema veštačke inteligencije (Chatbot-ova, stvaranje nesumnjivo falsifikovanog sadržaja – Deep Fake, itd.)

Pravo na vladavinu prava obuhvata pravo na pravično suđenje zasnovano na članu 6. EKLJP, pravo na sudsku nezavisnost i nepristrasnost, kao i pravo na delotvoran pravni lek, te moraju biti zaštićeni u kontekstu štete koja može nastupiti ugrožavanjem ovih prava od strane sistema veštačke inteligencije. Tehnologije zasnovane na veštačkoj inteligenciji mogu promeniti prirodu odluke koja se odnosi na pojedinca, a koju bi on mogao osporiti, na primer na osnovu pogrešnog prepoznavanja lica.¹⁵

Kako bi se zaštitila mnogobrojna ljudska prava ugrožena od strane proizvoda i usluga baziranih na tehnologiji veštačke inteligencije, neophodno je stvoriti pravni regulatorni okvir koji sa jedne strane obuhvata obavezujuće norme (takozvano tvrdo pravo), a sa druge strane neobavezujuće norme (takozvano meko pravo). U okviru obavezujućih normi neophodno je da se sa jedne strane, precizno definišu obaveze onih koji stvaraju i koriste proizvode, usluge i sisteme bazirane na tehnologiji veštačke inteligencije, a sa druge strane, da se definiše rigorozan sistem sankcija i obezbedi njegova efikasna primena. U okviru neobavezujućih normi potrebno je stvoriti što veći broj preporuka, deklaracija, vodiča, principa i standarda dobre prakse, kao i kodeksa ponašanja, koji će se primenjivati i poštovati kako bi se podigli standardi bezbednosti upotrebe tehnologije bazirane na veštačkoj inteligenciji.

Evropska unija (EU)¹⁶ utvrdila je sedam aspekata koji su ključni da bi se obezbedilo bezbedno i odgovorno kreiranje i upotreba proizvoda i usluga baziranih na tehnologiji veštačke inteligencije i zaštite ljudskih prava. To su: kontrola od strane čoveka, sigurni i bezbedni algoritmi, poštovanje privatnosti i zaštite podataka, transparentnost, nediskriminacija, društvena dobrobit i odgovornost.¹⁷

Postojeći pravni okvir na međunarodnom, regionalnom i nacionalnom nivou nije dovoljan kako bi obezbedio efikasnu zaštitu ljudskih prava ugroženih upotrebom proizvoda, usluga i sistema baziranih na upotrebi tehnologije veštačke

¹⁵ European Parliament, Artificial Intelligence and Law Enforcement: Impact on Fundamental Rights, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/656295/IPOL_STU\(2020\)656295_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/656295/IPOL_STU(2020)656295_EN.pdf), 09.10.2021.

¹⁶ European Commission, White paper on Artificial Intelligence, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf, V. više o pristupu EU i pravnom okviru za regulisanje veštačke inteligencije na <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence>.

¹⁷ Irina Moroianu Zlatescu, Claudia Elena Marinica, „Some Legal Perspectives on Artificial Intelligence and Human Rights“, *Fiat Iustitia Review of Juridical Studies*, No. 2, Cluj-Napoca, 2020, 40-41.

inteligencije. Zbog toga je potrebno da se postojeća pravna regulativa izmeni i dopuni, kao i da se donesu potpuno novi propisi.

Jedna od mogućnosti koja se razmatra je donošenje dodatnog protokola EKLJP kojim bi se definisala dodatna prava u kontekstu upotrebe tehnologije veštačke inteligencije¹⁸ ili alternativno izmena konvencija Saveta Evrope: Konvencije o sajber kriminalu¹⁹ i Konvencije o zaštiti pojedinaca u odnosu na automatsku obradu podataka o ličnosti. Ovi predlozi predstavljaju tek početak borbe za zaštitu ljudskih prava od ugrožavanja od strane veštačke inteligencije.

PREDLOG UREDBE EU O VEŠTAČKOJ INTELIGENCIJI

Na bazi pravnih propisa koji garantuju osnovna ljudska prava, na međunarodnom, regionalnom i nacionalnom nivou svakako će se donositi propisi koja će nastojati da obezbede bezbednu i kontrolisanu upotrebu sistema veštačke inteligencije. Prvi koraci u tom pravcu napravljeni su usvajanjem niza dokumenata, preporuka i deklaracija od strane institucija EU i Saveta Evrope: Deklaracija Komiteta ministara Saveta Evrope o manipulativnim sposobnostima algoritamskih procesa 2019. godine,²⁰ Izgradnja poverenja u veštačku inteligenciju usredsređenu na čoveka 2019. godine,²¹ Bela knjiga o veštačkoj inteligenciji – Evropski pristup izuzetnosti i poverenju 2020. godine,²² Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope o uticaju algoritamskih sistema na ljudska prava 2020. godine,²³ Podsticanje Evropskog puta ka veštačkoj inteligenciji 2021. godine,²⁴ Deklaracija Komiteta ministara

¹⁸ D. Leslie *et al.*, op. cit. 29.

¹⁹ Convention on Cybercrime, Council of Europe, Budapest, 23.11.2001, <https://rm.coe.int/1680081561>, 20.09.2021.

²⁰ Declaration by the Committee of Ministers on the Manipulative Capabilities of Algorithmic Processes, Council of Europe, Decl (13.2.2019)1, https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=090000168092dd4b, 21.9.2021.

²¹ Building Trust in Human-Centric Artificial Intelligence, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 8.4.2019. COM (2019) 168 final.

²² White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust, European Commission, Brussels, 19.2.2020. COM(2020) 65 final.

²³ Recommendation CM/Rec (2020) 1 of the Committee of Ministers to Member States on the Human Rights Impacts of Algorithmic Systems, Council of Europe, 8.4.2020, https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=09000016809e1154, 21.9.2021.

²⁴ Fostering a European approach to Artificial Intelligence, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 21.4.2021. COM(2021) 205 final.

Saveta Evrope o rizicima donošenja odluka uz pomoć računara i veštačke inteligencije u oblasti socijalne zaštite 2021. godine,²⁵ i u aprilu 2021. godine usvajanje Predloga Uredbe EU o veštačkoj inteligenciji od strane Parlamenta i Saveta EU.²⁶

EU pristup izazovima proisteklim iz upotrebe veštačke inteligencije zasnovan je na posebnom tretmanu visoko-rizičnih sistema veštačke inteligencije u odnosu na one koji to nisu. Za visoko-rizične sisteme koji stvaraju visoki rizik za zdravlje, bezbednost i osnovna prava pojedinaca uspostavljaju se posebna pravila i mehanizam primene tih pravila. Pravilima se utvrđuju pravni zahtevi u pogledu podataka i upravljanja podacima, dokumentacije i vođenja evidencije, transparentnosti i informisanja korisnika, kontrole od strane čoveka, otpornosti, tačnosti i bezbednosti koji se odnose na proizvođače, uvoznike, distributere, ovlašćene zastupnike i korisnike.

Predviđeno je da se na nivou Evropske unije osnuje Evropski odbor za veštačku inteligenciju, a na nivou pojedinih država organi koji će utvrđivati usaglašenost sa zahtevima iz Uredbe i da se odrede nadzorni organi. Evropski odbor za veštačku inteligenciju će činiti predstavnici država članica i Evropske komisije. Nacionalne organe za ocenu usaglašenosti će imenovati nadležno nacionalno telo, a oni će ocenjivati usaglašenost sa pouzdanim sistemima upravljanja kvalitetom i upravljanja rizikom. Takođe će pratiti sistem veštačke inteligencije nakon stavljanja na tržište i izdavaće sertifikate o njegovoj usaglašenosti sa zahtevima iz Uredbe. Nacionalno nadzorno telo će kontrolisati primenu i drastično će kažnjavati proizvođače koji se ne pridržavaju propisanih odredbi kaznama i do 30 miliona evra, odnosno do 6 % ukupnog godišnjeg prometa preduzeća u svetu za prethodnu finansijsku godinu. Pored ovih obavezujućih pravnih normi, predloženim mehanizmom pravne regulative predviđa se i kreiranje kodeksa ponašanja koji bi dobrovoljno poštovali proizvođači visoko-rizičnih sistema veštačke inteligencije, kao i proizvođači sistema veštačke inteligencije koji nisu visoko-rizični.

U Prilozima Predloga Uredbe EU o veštačkoj inteligenciji definisane su tehnike i metodi sistema veštačke inteligencije, nabrojani su visoko-rizični sistemi veštačke inteligencije, definisane su obaveze u vezi sa tehničkom dokumentacijom,

²⁵ The Risks of Computer-Assisted or Artificial-Intelligence-Enabled Decision Making in the Field of the Social Safety Net, Council of Europe, Decl (17.3.2021) 2, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a1cb98, 21.09.2021.

²⁶ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, European Commission, Brussels, 21.4.2021. COM(2021) 206 final, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e0649735-a372-11eb-9585-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF, 20.09.2021.

definisani su elementi EU izjave o usaglašenosti, definisan je postupak ocenjivanja usaglašenosti na osnovu unutrašnje kontrole, na osnovu ocenjivanja sistema upravljanja kvalitetom i na osnovu ocenjivanja tehničke dokumentacije, definisan je i skup informacija koje se moraju dostaviti pri registraciji visoko-rizičnih sistema veštačke inteligencije u bazi podataka EU kojom upravlja Evropska komisija. U cilju podsticanja inovacija u području veštačke inteligencije osnivanjem kontrolisanog okruženja za eksperimentisanje i testiranje u fazi razvoja i pre nego se sistemi veštačke inteligencije stave na tržište, Predlogom Uredbe EU o veštačkoj inteligenciji predviđeno je uspostavljanje zajedničkih pravila za izolovana okruženja za veštačku inteligenciju sa posebnim pravnim režimom, pre svega kako bi se pomoglo malim i srednjim preduzećima i novo-osnovanim (*start-up*) preduzećima. Na ovaj način ustanovio bi se pravni osnov za upotrebu ličnih podataka prikupljenih u druge svrhe za razvoj određenih sistema veštačke inteligencije u javnom interesu u izolovanom okruženju.

Na nacionalnom nivou države članice EU biće u obavezi da svoje zakonodavstvo usaglase sa odredbama Uredbe o veštačkoj inteligenciji kada ona bude usvojena. Očekuje se usvajanje ove Uredbe u toku naredne 2022. godine, a njena primena se očekuje od 2024. godine. Očekuje se da i države koje žele da postanu članice EU takođe svoje zakonodavstvo usaglase sa odredbama Uredbe i izgrade mehanizme koji će omogućiti bezbedno korišćenje visoko-rizičnih sistema veštačke inteligencije i pravnu sigurnost. Složeni pravni okvir zahteva donošenje novih propisa i izmenu postojećih propisa koji imaju obavezujuće dejstvo i onih koji nemaju obavezujuće dejstvo. U prvu kategoriju svakako spada poseban zakon o veštačkoj inteligenciji sa strogim mehanizmom sankcija koji će obezbediti efikasnu primenu. Iskustvo sa Opštom Uredbom EU o zaštiti podataka (GDPR) pokazalo je kako visoki novčani iznosi sankcija utiču na poštovanje pravnog propisa. U drugu kategoriju neobavezujućih pravila spadaju profesionalni kodeksi ponašanja na nacionalnom nivou i preporuke i deklaracije pre svega međunarodnih organizacija, kao što je Savet Evrope.

ZAKLJUČAK

Veštačka inteligencija danas već ima ogroman uticaj na razvoj ekonomije i društva i na sve nas, a razumno je pretpostaviti da će se taj uticaj vremenom i povećavati. Ona donosi mnoge, kako pozitivne efekte, tako i opasnosti i rizike. Ovom izazovu moramo se suprotstaviti kreiranjem mehanizama za kontrolu visoko-rizičnih sistema veštačke inteligencije uz maksimalno poštovanje ljudskih prava, a ako je potrebno ustanovljavanjem i novih.

EU ima za cilj da postane svetski lider u oblasti stvaranja bezbednog okruženja za korišćenje veštačke inteligencije. Ostvarivanje tog cilja podrazumeva i stvaranje adekvatnog etičkog i pravnog okvira za razvijanje i upotrebu proizvoda i usluga baziranih na tehnologijama veštačke inteligencije. Poslednjih nekoliko godina u okviru EU i Saveta Evrope usvojen je niz dokumenata, preporuka, deklaracija, kao i predloga u cilju podizanja svesti o ugroženosti ljudskih prava i potrebi njihove zaštite kroz stvaranje adekvatnog pravnog okvira zasnovanog na obavezujućim i neobavezujućim normama.

Najcelovitiji pristup zaštiti ljudskih prava od proizvoda i usluga baziranih na tehnologijama veštačke inteligencije sadržan je u Predlogu Uredbe EU o veštačkoj inteligenciji. Otuda će pravna rešenja obuhvaćena ovom budućom Uredbom EU svakako predstavljati kamen temeljac za regulisanje ovog pitanja u nacionalnim okvirima država članica EU, kao i mnogih drugih država.

Dr. GORDANA GASMI
Research Associate, Institute of Comparative Law
Belgrade

Dr. DRAGAN PRLJA
Research Associate, Institute of Comparative Law
Belgrade

ENDANGER OF HUMAN RIGHTS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Summary

Artificial intelligence, understood as software that contains algorithmic models that can perform tasks inherent in intelligent beings based on reasoning, discovery of meaning, generalization, and learning from previous experiences, has found application in the creation of numerous products and services. These are autonomous vehicles, robots, systems for biometric identification, for traffic management, water supply, gas, heating, electricity, systems in education, public administration, for assessing credit-worthiness, for criminal prosecution, etc. Unfortunately, in addition to the many positive effects of using technologies based on artificial intelligence, there are also negative effects. One of these negative effects is the threat to fundamental civil and political rights and social, economic and cultural rights. In order to ensure legal certainty, the effective application of rights and the protection of human rights, it is necessary for national legislation to enact special regulations governing the use of artificial intelligence. In April 2021, the European Union adopted the Proposal for a Regulation on the establishment of harmonized rules on artificial intelligence. The proposal is a roadmap for Member States and those who aspire to become EU member, to change their legislation and ensure the successful implementation of the law, legal certainty and the protection of human rights.

Key words: human rights, artificial intelligence, law enforcement, legal certainty, European Union

Literatura

- Andonović S., „Normativni aspekti veštačke inteligencije u radu organa uprave u Republici Srbiji“, *Usklađivanje pravnog sistema Srbije sa standardima EU*, (Ur. Snežana Soković), Pravni fakultet, Kragujevac, 2020.
- Andonović S., „Strateško-pravni okvir veštačke inteligencije u uporednom pravu“, *Strani pravni život*, br. 3, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2020.
- Andonović S., Prlja D., *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2020.
- Carsten Orwat, Risk of Discrimination through the Use of Algorithms, https://www.anti-diskriminierungsstelle.de/EN/homepage/_documents/download_diskr_risiken_verwendung_von_algorithmen.pdf?__blob=publicationFile&v=
- Desierto D., Human Rights in the Era of Automation and Artificial Intelligence, <https://www.ejiltalk.org/human-rights-in-the-era-of-automation-and-artificial-intelligence/>, 09.10.2021.
- Leslie D., et al., *Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy, and Rule of Law: a Primer*, The Council of Europe, 2021.
- Stanton Ch., et al., What the Machine Learning Value Chain Means for Geopolitics, <https://carnegieendowment.org/2019/08/05/what-machine-learning-value-chain-means-for-geopolitics-pub-79631>.
- Zlatescu I. M., Marinica C. E., „Some Legal Perspectives on Artificial Intelligence and Human Rights“, *Fiat Iustitia Review of Juridical Studies*, No. 2, Cluj-Napoca, 2020.

Datumi prijema i prihvatanja rada

Primljen: 27.09.2021.

Prihvaćen: 20.10.2021.

ORIGINALAN NAUČNI RAD